

Analele Societății Academice Române. — Seria I:

L. B.

Tom. I—XI. — Sesiunile anilor 1867—1878: ședințe, comunicări, notițe și memorii.

Analele Academiei Române. — Seria II:

Tom. I. — Sesiunea extraordinară din anul 1879	3,50
» II. — Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1879—80	5.—
» II. — Sect. II. — <i>Discursuri, memorii și notițe</i> (Sfârșit.)	
» III. — Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1880—81	5.—
» III. — Sect. II. — <i>Memorii și notițe</i> (Sfârșit.)	
» IV. — Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1881—82	3.—
» IV. — Sect. II. — <i>Memorii și notițe</i> (Sfârșit.)	
» V. — Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1882—83	3.—
» V. — Sect. II. — <i>Memorii și notițe</i> (Sfârșit.)	
» VI. — Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1883—84	2.—
» VI. — Sect. II. — <i>Memorii și notițe</i> (Sfârșit.)	
Vieta și scrierile lui Grigorie Țamblac, de <i>Episc. Melchisedec</i>	1,20
Despre Alexandru Mavrocordat Exaporitul și despre activitatea sa politică și literară, de <i>A. Papadopol-Calimach</i>	—,20
VII. — Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1884—85	3.—
VII. — Sect. II. — <i>Memorii și notițe</i> (Sfârșit.)	
VIII. — Sect. I. — Desbaterile Academiei în 1885—86	3.—
VIII. — Sect. II. — <i>Memorii și notițe</i> (Sfârșit.)	
Amintiri despre Grigorie Alexandrescu. Scrisoare către V. Alecsandri, de <i>Ion Ghica</i>	—,30
Apulum, Alba-Iulia, Belgrad în Transilvania. Studiū de <i>G. Barițiu</i> . Schițe din viața Mitropolitului Ungro-Vlachiei Filaret II, 1792, și a altor persoane bisericești cu cari el a fost în relațiuni de aproape, de <i>Episcopul Melchisedec</i>	1.—
Notiță istorică despre orașul Botoșani, de <i>A. Papadopol-Calimach</i> . Rapoarte asupra câtorvâ mănăstiri, schituri și bisericii din țeră, prezentate Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice, de <i>Gr. G. Tocilescu</i>	1.—
Dare de semă despre colecțiunea de documente istorice române aflate la Wiesbaden.—Cuvintare pentru aniversarea zilei de 10 Maiū, ținută de <i>Dimitrie A. Sturdza</i> . (Cu 4 stampe.)	1.—
I. Scrisoare autografă de la Michaiū-Vitezul. II. Stégul lui Șerban-Vodă Cantacuzino. III. Nouē descoperiri numismatice românescl. — Cuvintare pentru aniversarea zilei de 10 Maiū, ținută de <i>D. A. Sturdza</i> . (Cu 1 stampă.)	
» IX. — Desbaterile Academiei în 1886—87.	5.—
» IX. — <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i> (Sfârșit.)	
Dece Maiū. Memoriū prezentat Academiei, de <i>D. A. Sturdza</i>	—,30
Biserica din Părhaui în Bucovina, de <i>S. Fl. Marian</i>	—,20
Séma Visteriei Moldovei din 1818, de <i>V. A. Urechia</i>	—,20
O statistică a Țerii-Românescl din 1820. Comunicare de <i>V. A. Urechia</i>	—,20
Inscripțiuni după manuscrise. Comunicări și note de <i>V. A. Urechia</i> . Generalul Pavel Kisseleff în Moldova și Țera-Românescă, 1829—1834, după documente rusescl, de <i>A. Papadopol-Calimach</i> . Notițe despre slobodii, de <i>V. A. Urechia</i>	—,40
» X. — Desbaterile Academiei în 1887—88.	4.—
» X. — <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i> (Sfârșit.)	
Didachiile sau predicele Mitropolitului Antim Ivireñul, tomul II.—Studiū de <i>Episcopul Melchisedec</i>	—,40
Studiū asupra legii celor XII tabule, de <i>Ioan Kalinderu</i>	—,60
De la Tobolsk până în China. Note de călătorie de Spătarul Nicolae Milescu, 1675. Traduse după un text grecesc de <i>G. Sion</i> . Archimandritul Vartolomeiū Măzărēnul (1720—1780). Notiță biografică și bibliografică, de <i>V. A. Urechia</i>	—,60
Sigiliul târgului Petrei (jud. Nēmțu). Notiță istorică de <i>V. A. Urechia</i> . Pe file de cēslov. Note istorice de <i>V. A. Urechia</i>	—,30
Document referitor la limba românescă. Comunicare de <i>V. A. Urechia</i> . (Cu stampă heliografică.)	—,20
Documente dintre 1769—1800. Comunicări de <i>V. A. Urechia</i>	—,40
Documente relative la anii 1800—1831. (I-a Serie). Comunicațiune de <i>V. A. Urechia</i>	—,40

ORIGINEA VOEVODATULUI LA ROMÂNÎ

DE

IOAN BOGDAN

Membru corespondent al Academiei Române.

Sedința de la 2 Aprilie 1902.

Una din particularitățile cele mai interesante în organizarea țărilor române din trecut a fost că autoritatea supremă în ele, Domnul, purtă titlul de *voevod*. Nicăiri în țările vecine șeful statului nu avea acest titlu: Bulgarii, cu cari noi am avut cele mai vechi și cele mai intime relațiuni, aveau în fruntea lor la început chanî, apoi cnejî (кѣнезь) și de la Simeon încóce țari (царь, cēsary); Sêrbii, vecinii nostri din sud-vest, aveau mari jupani, cnejî, crai, bani și despoți, pentru scurt timp chiar țari; Rușii, cu cari ne învecinam direct în ost, aveau cnejî, mari cnejî și în urmă țari; Polonii, vecinii nostri indirecti din nord-ost aveau la început cnejî (książe), apoi, ca și Ungurii, regi; nicăiri nu găsim voevodî.

E natural dar să ne întrebăm: cum de numai Români s'au constituit în voevodate și dacă această instituțiune a lor este eșită din dezvoltarea organică și naturală a vieții lor politice, cum a fost, de pildă, în parte, regalitatea la vechii Germani sau jupanian la Sêrbî, sau dacă li s'a impus lor din afară, de la un alt popor?

Data fiind originea străină a cuvîntului voevod (slav. vojevoda), s'ar pute răspunde a priori că și instituțiunea, împrumutată odată cu cuvîntul, trebuie să fie de origine străină.

Care să fie acesta?

Istoriografia noastră mai nouă admite, în general, originea slavo-bulgară a voevodatului: «elementele poporane intrate sub stăpânirea Bulgarilor la stînga Dunărei se constituiesc sub voevodî», dice d-l A. D. Xenopol, în *Istoria Românilor*, vol. II, p. 179.

Până la un punct, această părere este adevărată; e foarte probabil că voevodii apar întâiași dată în țările române pe timpul stăpânirii bulgare la nordul Dunărei; întrebarea este dacă ei apar ca adminis-

tratori impuși de Bulgari său ca șefi aleși ai Românilor. Cestiunea e foarte grea de rezolvit, căci pentru întréga epocă a suveranității bulgare, prelungind-o chiar până la slăbirea imperiului al doilea bulgăresc, ne lipsesc orî-ce elemente pentru rezolvirea ei: ne lipsesc anume orî-ce date precise asupra voievođilor români și a raporturilor lor cu țarii bulgari, atât din vremea celui dintâiu imperiū bulgar, cât și din vremea celui de al doilea.

Primii voievođi români se pomenesc pe teritorii atîrnătore de regii Ungariei—în țera Severinului și în Cumania—său în Ungaria propriu ăisă; ei apar ca supuși ai regelui unguresc. Despre acești voievođi s'a cređut că erau nisce «seniori» în țerile lor și «vasali» ai regelui, că aveau «autoritate teritorială» și că tréba lor de căpetenie eră «comanda armatelor și ținerea judecăților». Definindu-se ast-fel caracterul voievođilor români din Ungaria său din țerile române supuse corónei unguresci, s'a cređut că ei aveau putere teritorială în ținuturile lor, că erau capii teritoriilor și ținuturilor, că ei comandaū armatele ridicate din acestea și că erau în același timp și judecători, cu un cuvînt, că erau moștenitorii vechilor duci români, găsiți de Unguri la venirea lor în Panonia. (1)

Acéstă interpretare a atribuțiunilor voevodale, în fasa lor cea mai veche, este greșită.

Căci dacă voievođii români din Ungaria ar fi avut în realitate situațiunea pe care le-o dă acéstă teorie istorică, atunci ne-am aștepta, cu drept cuvînt, ca ei să fi jucat un rol însemnat în viața statului maghiar, ca ei să fi făcut parte integrantă din baronii și nobili regatului și să fi hotărît, măcar în unele privințe, transformările constituționale și politice ale acestui regat.

Documentele și cronicile nu ne spun însă nimic despre așa ce-vă: în viața statului maghiar voievođii români n'au fost nici când un factor constituțional hotărîtor.

Ce situație aveau dar voievođii români din Ungaria, înainte de înființarea voevodatelor Țerii Romănesci și al Moldovei?

Acésta e întâia întrebare ce ni se impune, căci înainte de a da o părere asupra originii voevodatului la Români, trebuie să scim, cât se

(1) A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, vol. I, p. 500 — 501. Cf. și Nic. Densușianu, *Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria*, București 1884, p. 40 și urm., mai ales pasajul: «În fruntea provinciilor române, atât dincóce, cât și dincolo de Carpați, se află câte un voivod, ban saū căpitan (militum duces, exercitum duces), investiți tot de odată și cu funcțiuni administrative și cu unele atribuțiuni ale puterii judecătorești».

póte mai lămurit, sub ce formă se presintă voevodatele în cele mai vechi izvóre, în care se pomenesce despre ele.

Făcënd cu totul abstracție de ducii notarului anonim al lui Bela, despre care nu vom poté sci nici odată cu siguranță dacă au existat, din potrivă cele mai multe probabilități sunt pentru neexistența lor, constatăm mai întâi că documentele unguresci nu vorbesc de voevodî români decât de la jumătatea sec. 13 încóce. Și de câte ori se pomenesce de dânșii, ei apar cu aceleași atribuțiuni pe cari le aveau cnejii sau chinezii, constatați, în același timp și în fórte mare număr, ca șefi ai așezărilor sătesci și intermediari între acestea și stăpânii lor: regele, clerul sau nobilimea. Voevodii sunt, ca și cnejii, supuși jurisdicțiunii castelanilor și comiților regesci și au, în unele părți, întocmai atribuțiunile cnejilor, în altele, d. p. în țera Maramurêșului, atribuțiuni ce-vă mai întinse, fiind óre-cum, față de rege, reprezentanții întregii populațiunii românesci din acest ținut. Analisa documentelor mai însemnate referitoare la ei ne va dovedi acêsta.

Cel mai vechi din tóte este documentul de la 1247 — 1250 al lui Bela IV (1), în care se amintesc cele două voevodate românesci ale lui Lytwoy și Seneslaú: unul de-a drépta Oltului, în țera Severinului, altul de-a stînga lui, în Cumania.

Întinderea teritorială a acestor voevodate e nedefinită, precum probabil nedefinită eră și puterea voevodilor ce stăteau în fruntea lor. Le-am poté pune, fără multă témă de a ne înșelă, la pólele sudice ale munților Carpați: al lui Lytwoy în fața țerii Hațegului, cu care se află în strînsă legătură (cf. «terra Lytua, excepta terra Harszoc»), cam prin județul Gorj; al lui Seneslaú în fața țerii Făgărașului, prin județele Argeș și Muscel.

Ce situație puteau să aibă aceste două voevodate față de regele Ungariei care, dărînd hospitalierilor tótă țera Severinului până la Olt și tótă Cumania cât vor poté să ocupe dintr'însa, le scóte totuși de sub ori ce stăpânire a lor?

Posițiunea lor reese destul de clar din document. Ea eră superióră

(1) Publicat în mai multe locuri, acum în urmă și în Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I, p. 73 și urm. V. Hurmuzaki-Densușianu, *Documente privitoare la istoria Românilor*, I, p. 249 și urm. Greșeli de cetire s'au strecurat în tóte edițiunile. Așa numele voevodului din drépta Oltului trebuie cetit, fără îndoelă, *Lytwoy*, cum arată facsimilul cu No. 110 dela tabela III din Hurm.: *Lytuoy*. Tot așa trebuie cetit acest nume în doc. dela 1285, unde editorii de până acum au *Lython* (Hurm., l. c., p. 454). Cetirea exactă a dat-o întâiași dată d-l N. Iorga, Sate și preoți din Ardél, București 1902, p. 161, notele 2 și 3.

pozițiunii chinezatelor, atât cu privire la întinderea teritorială, care eră de bună sémă mai mare, cât și cu privire la dependența de corónă ungurésă. Chinezatele lui Ioan și Farcaș, cari se află în drépta Oltului, în locuri ce nu se pot precisă mai de aprópe (1), sunt dăruite hospitalierilor în condițiunile în care este dăruită țera Severinului; ei vor avé dreptul să ieă din acestea jumătatea tuturor veniturilor ce se cuveniaă până atunci regelui («medietatem omnium utilitatum et reddituum ac servitiorum»), pe când țera lui Lytwoy voevodul rămâne neatîrnătóre de ei, rămâne adecă Românilor, «așă cum aă avut-o ei până atunci». Tot ast-fel țera lui Seneslaă din Cumania, pe care regele o lasă Românilor, «prout iidem hac tenus tenuerunt», cu singura restricțiune că jumătate din veniturile ei vor fi cedate hospitalierilor pe timp de 25 de ani: din 5 în 5 ani un om al regelui va evaluă aceste venituri («redditus, servitia ac utilitates»).

E clar decî că aceste voevodate românesce erau supuse regelui unguresc, care trăgeă o parte din veniturile lor în folosul său. Voevođii Românilor erau în același timp voevođi ai regelui unguresc; ei stăpâniaă pămînturile lor în condițiuni analóge cu cneji. Țara lui Lytwoy, mai aprópe de regat și în mai strînsă legătură cu acesta, este numită chiar chinezat: «*terra kenazatus Lytwoy woiavodae*»: pămîntul chinezatului lui Lytwoy voevodul. În pămîntul său, în țera sa, Lytwoy eră voevod, față de regele Ungariei el eră un chinez, mai puternic însă decît cei-lalți doi chinezi, ale căror pămînturi sunt dăruite cu totul hospitalierilor.

Se scie că în sec. XIII chinezii români din Ungaria, cei ce se află pe pămînturile regelui, administraă aceste pămînturi în numele lui, judecaă pe locuitori în cause mai mici, pregătiaă și conduceă contingentul lor de răsboiă, impus prin obiceiul regatului; tóte acestea le făceaă în schimbul unor venituri, pe cari le aveaă dela locuitori și pe cari le împărțiaă cu regele. Acești chinezi, cari se alegeaă la început de Români și se confirmaă mai apoi de rege în demnitatea lor, devin, prin sec. XIV—XV, fórte puternici; demnitatea de chinez ajunge să fie ereditară în familiile lor, ei se îmbogățesc, pun mâna pe pămînturi tot mai întinse, pe cari apoi regii, în schimbul serviciilor militare, li le dăruiesc cu drept de nobilitate deplină. Pe acéstă cale ei intră în nobilimea maghiară și se contopesc cu dînsa. De prin sec. XV, dar mai ales din al XVI-lea încóce, chinezii, asimilându-se în totul acestei nobilimi, încetéză de a mai fi reprezentanți poporului român față de rege. Cei mai mulți își schimbă

(1) Probabil spre vest de voevodatul lui Lytwoy și mai aprópe de Ungaria.

și religiunea, devin catolici și perd orî-ce legătură cu némul din care au eșit. Pe la sfîrșitul sec. XVII ei dispar cu totul din Transilvania; numirea se mai păstrează în Banat și înseamnă judecător sătesc. Familiile nobile de astăzi din Ungaria și Transilvania își trag foarte multe originea din acești chinezi. (1)

Același lucru s'a întîmplat și cu *voevođii*. În toate părțile unde găsim în Ungaria voievođi de ai Românilor, aceștia sunt sau *a)* identici cu chinezii, sau *b)* nisce chinezi mai puternici, avînd ore-care autoritate asupra altor chinezi. Titlul de voevod îl păstrău dintr'o epocă anterioară ocupațiunii unguresci, în care el are, cum vom vedea îndată, înțelesul său propriu. Voiu cită mai multe casuri din sec. XIV, XV și XVI, spre a lămurî acest fapt, care în istoriografia noastră sau n'a fost destul de bine înțeles, sau a fost cu intențiune rău interpretat.

Într'un document de la 1326, emanat de la prepositul mănăstirii Sf. Ștefan din Oradea, Nicolae, comitele de Csanád, dăruiesce o posesiune a sa, căpătată de la regele Carol Robert, episcopiei Oradiei. Posesiunea se află în comitatul Bihorului, e numită Hudus și e determinată mai de aproape prin cuvintele: «*possessio populosa, in qua Negul woyvoda considet et commoratur, simul cum eisdem populis et molendino ibidem esistenti*» (Hurm., Doc. I, 1, p. 598), formulă ce ne aduce aminte, între altele, de donațiunile domnesci din Moldova de prin sec. XIV și XV, în cari, pe lângă numele satului dăruit, se pomenia și numele cnezului, judeului sau vatamanului care trăia pe el și móra sau morile de cari avea dreptul să se foloséscă acesta.

Negul voevod avea dar, la 1326, perfect aceeași situație în Hudus, pe care o aveau cnejii, juđii sau vatamanii din satele moldovenesci în sec. XIV—XV.

La 1335, Ladislaș, arhiepiscopul de Calocsa, trată, la porunca regelui, cu un «Bogdan voevod, fiul lui Mykula», ca acesta să treacă din proprietatea sa din pămîntul său («de terra sua») în Ungaria. Aceste tratări se făceau la marginile regatului «in partibus confinii regni», prin Banat, căci posesiunile «Jam și Borzascenthgyurgy» (Jám și Borza-Szent-György), despre cari se spune în documentul lui Carol Robert că au trebuit să suporte cheltuelile de întreținere ale arhiepiscopului.

(1) Cea mai bună monografie asupra chinezatelor este și astăzi articolul lui J. Kemény, Ueber die ehemaligen Knesen und Knesiate der Walachen in Siebenbürgen, în Kurz, Magazin, vol. II (1846), fasc. III, p. 286 și urm. Materialele foarte bogate publicate de atunci încôce (cele mai multe reproduse în colecția Hurmuzaki) nu schimbă întru nimic caracteristica dată de Kemény acestei instituțiuni. Foarte interesante sunt câte-vă documente din Diplómele maramureșene ale lui I. Mihályi.

piscopului, sunt în comitatul Caraşului (Krassó). De unde eră acest Bogdan voevod? Póte din ţera Severinului, póte din Țera-românească, în tot casul dintr'o ţeră vecină cu Banatul unguresc. El pare să fi fost unul din acei voievozi români cari trecuseră sau erau pe cale să trecă la catolicism şi, voind să se stabiléască pe teritoriul regelui, voia tot de odată să-şi asigure cât mai multe privilegii. (1)

Acest Bogdan eră şi el un voevod ca cei cinci amintiţi, cu dece ani mai târziu, odată cu Alexandru Basarab, în scrisórea papei Clemens VI din 1345 (Hurm. I, 1, p. 697—98), în care acesta spune că le-a trimis scrisori cu invitarea de a trece la catolicism, cum trecuseră şi alţi «Olachi Romani, commorantes in partibus Ungariae, Transsilvanis, Ultrapinis et Sirmiis». Aceşti «Valachi Români» erau: Nicolaus princeps de Remecha, Ladislaus voyvoda de Bivinis, Sanislaus de Sypprach (fără titlu), Aprozya voyvoda de Zopus şi Nicolaus voyvoda de Au-

(1) Hurm. I, 1, p. 637; Mihályi, Dipl. mar., No. 5, p. 11—13; cf. Hunfalvy, Oláh. tört. I, p. 425.—Carol Robert cuceresce între Iunie 1334 şi Iunie 1335 *Severinul*, în urma unei expediţii la care nu se scie dacă a luat parte în persoană. Faptul este incontestabil, de óre ce în 1335 găsim pe curteanul său Dionisie, care până atunci e numit în documente simplu «magister dapiferorum», ca *ban de Severin*: «magister dapiferorum nostrorum et banus de Zeurino» (decimo kalendas Iulii 1335). Hurm. I, 1, p. 634. Cf. Iorga, Lupta pentru stăpânirea Vidinului în 1365—69; Conv. Liter. XXXIV, p. 978.

Tratările arhiepiscopului de Caloccea cu *voevodul Bogdan* par a fi fost în legătură cu această expediţie; Bogdan avea póte proprietăţi în ţera Severinului, în vecinătatea căreia apar mai târziu, în Banat, cnejii cu numele Bogdan; aceştia pot fi urmaşi direcţi ai celui de la 1335. În expediţia de la 1334—35 el va fi rămas credincios regelui; aşă s'ar explică importanţa ce i-o dă acesta, însăreînând să trateze cu el pe însuşi arhiepiscopul de Caloccea, care zăbovesce prin Banat (pe lângă Krassó şi Ersomlyó) «a festo omnium sanctorum usque ad festum Epiphaniarum,... Penthecosten,... Assumptionis». Cf. totuşi Iorga, Sate şi preoţi din Ardél, p. 134, notele.

Numele Bogdan se găseşte destul de des, prin sec. XIV şi XV, în Banat. Un «*Paulus kenezius, filius Bogdan*» ca stăpân al unei «ville» ce intra în teritoriul posesiunii Woya, aparţinătoare de castrul Elyad (Elyed) în Caraş, e pomenit la 1378 (Hurm. I, 2, p. 253).

Un «*Bogdan de Mothnuk*, fiul lui Ştefan de Mothnuk» este confirmat de regele Sigismund la 1387 în chinezatul posesiunii Almafa din districtul Timişului (Banat), pe care-l avea de mai nainte (Hurm. I, 2, p. 300); la 1391 banul Severinului îl confirmă pe el şi pe fiul său Ştefan în proprietatea unei părţi de pământ de lângă văile Muthnuk şi Temeş, după ce nobilii şi chinezii districtelor Sebeş, Lugoş, Caran şi Comiat recunoscuseră dreptul lor de proprietate, contestat de oraşenii din Caran (ibid., p. 340). Acest Bogdan era un chinez de Muthnuk şi póte să fi fost din némul *voevodului Bogdan* de la 1335. La 1404 urmaşii săi sunt confirmaţi în chinezatul posesiunii «Vozestya»; cf. mai jos, p. 10.

Un «*Bogdan de Calugyren*» (în Banat) se citéză înainte de 1503 (Hurm. II, 1, p. 510; cf. ibid., p. 533); un alt *Bogdan* în districtul Mehadieî, la 1547 (Hurm. II, 4, p. 399).

ginas. Toți acești voievozi români din Ungaria, din Transilvania și din Banat — ultralpinis se referă probabil la Alexandru Basarab — sunt stăpâni peste câte o proprietate, de la care își poartă numele: Remecha, Bivini, Sypprach, Zopus, Auginas. E aproape cu neputință să identificăm aceste nume cu localitățile corespunzătoare de astăzi; ele sunt așa de corupte, în cât toate încercările de identificare cu localități vechi sau actuale vor rămâne simple presupuneri: «princeps de Remecha» poate fi un voyvoda de Remete, posesiune în care cu doi ani mai înainte, la 1343, se pomenesce un chinez Bracan, care răpesc stăpânului său 94 de porci: Remete era în Banat, în comitatul Carașului (1); Ladislaș poate fi un voevod din Bevini, sat ce se pomenesce în Transilvania pe la 1332 (2); sub Sypprach se poate ascunde unul din numeroasele sate cu numele Siplac în Transilvania și Ungaria; Aprozya din Zopus pare a fi identic cu Aprusa chinezul din Saraseș (Zorwazou) în Maramureș, pomenit în același an ca fiu al voevodului Erdeș (3); sub Zopus s'ar pute ascunde Sebus din Maramureș; nu pot ști ce sat era Auginas. (4) Ceea ce reese însă cu siguranță, în cestiunea de care ne ocupăm aci, din documentul de la 1345, este că cei cinci voievozi nu pot fi cu nici un preț șefi de teritorii întinse; ei sunt simpli stăpâni usufructuari ai posesiunilor, după cari sunt numiți, ca și cei-lalți voievozi și cnejii din Ungaria. (5)

Un ast-fel de voevod este «Ivan, wajwoda de Bulenus» (Beiuș), care la 1363 încheie, împreună cu frații săi Bog și Balk, o convențiune cu nisce Români din Zlatna (Zalatna Bánya): Ivan, Bog și Balk sunt o familie de voievozi ai Românilor de la Beiuș, cari judecau neînțelegerile dintre aceștia și adunau dările regale de la ei. Documentul în care se vorbește despre Ivan emană de la capitolul din Oradea. (6)

(1) Hurm. I, 1, p. 687; cf. doc. din 1344, ibid., și cel din 1503, Hurm. II, 1, p. 510. Localități cu asemenea numire se găsesc și în alte părți ale Ungariei, d. p. în Maramureș.

(2) N. Densușianu, *Revoluțiunea lui Horia*, București 1874, p. 44.

(3) I. Mihályi, *Diplôme maramureșene* din sec. XIV și XV. Maramureș-Sziget 1900, p. 20.

(4) A. D. Xenopol, l. c., II, p. 74, identifică pe Zopus cu satul Țapu din comitatul Tirnavei, iar pe Bivini și Auginas le pune în Bulgaria.

(5) Interesant e doc. din 1345 prin termenul «*Olachi Romani*». *Romani* nu poate însemna alt-cev decât Români (Rumâni) și se raportează, cum reese din pasagiul «*tam nobilibus quam popularibus Olachis Romanis*» la populația românească de la țară, nenobilă.

(6) Hurm. I, 2, p. 75; dat în I, 1, p. 304 cu data greșită 1263, pe care o reproduce și Hunfalvy, *Oláh. történ.* I, p. 371.

Un document de la 1364 al reginei Elisabeta, dat Românilor din comitatul Beregh «communitati Wolacorum in comitatu de Beregh», ne descopere, mai mult decât cele de până acum, atribuțiunile voievozilor români din Ungaria.

Regina îngăduie anume Românilor din Beregh să-și aleagă și să-și pue în fruntea lor un voevod («quem communitas Wolacorum habere voluerit»), care va avea să judece și să pue capăt tuturor certelor iscate între dânșii și care în același timp va administra toate veniturile și va supraveghea toate îndatoririle ce le aveau Românii față de regină și de comitele comitatului (Mihályi, l. c., p. 55). Cu șese ani mai târziu, în 1370, Elisabeta îngăduie din nou acelorași Români să fie judecați în cauze mai mici de voevodul lor («de voevodul Românilor din comitatul Beregh»); căci în cauze mai mari, d. p. în procesele de posesiune, îi judecă comitele; altele se judecău împreună, de comite și de voevod (Mihályi, l. c., p. 63—64; cf. doc. din 1380, *ibid.*, p. 76 și cel din 1383, *ibid.*, p. 78).

Interesant e doc. din 1371 al regelui Ludovic, prin care se dăruiesc fiilor unui Stanislău «fost voevod de Ungh», chinezatul unei posesiuni, «kenezyatus eiusdem villae nostrae Felseu-Nerezlenche vocatae»; documentul arată lămurit că un voevod al Românilor din Ungh îndeplinea, în satul Neresnița de sus, funcțiunea de chinez. (1)

La 1383 regina Maria dăruiesc chinezatul Românilor din comitatele Beregh și Szathmár la trei frați, fii ai unui «Stanislău, voevod al Românilor reginei (woywoda Olachorum reginalium) din Kerechkey și Buchnicze». Acest Stanislău (Zanisló) fusese, de bună seamă, voevod peste cele două sate; după mórtea lui, regina dăruie fiilor săi Ivan, Șandor și Ștefan chinezatul celor două sate, cu condițiunea ca ei s'o slujescă și să adune quinquagesima de la Români, pe care jumătate s'o dea dânsei (Hurm. I, 2, p. 280, în trad. ung.; orig. în Mihályi, l. c., p. 77). Exact aceeași îndatorire a trebuit s'o aibă și tatăl lor Stanislău; voevodul Stanislău era deci, înainte de 1383, un chinez peste două sate, cu titlul de voevod. (2)

Un doc. din 1410 ne arată atribuțiunile judecătorești ale acestor voievozi și chineji: în acel an «Petrus vajda ac universi kenezii et jurati

(1) I. Mihályi, l. c., p. 64.

(2) Hunfalvy, *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, Wien und Teschen 1883, p. 107, citează un voevod Bolya la 1404 în districtul Crișului alb, după Kemény, Új magyar muzeum; doc. din Hurm. I, 2, p. 433, reproduc din Transilvania 1872, p. 184, din colecțiunea Kemény, nu conține însă atributul voevoda.

de pertinentiis eiusdem Belenes» se găsesc înaintea judecătorului și juraților din cetatea Beiușului, ca să judece, împreună cu ei, un proces dintre mai mulți Români (Hurm. 1, 2, p. 469). (1) Voevodul apare aci ca un fel de șef al chinejilor din ținutul Beiușului și probabil că așa eră; atribuțiunile lui erau aceleași ca ale voevodilor din Beregh, despre cari ne vorbesc documentele din 1364 și 1370.

La 1445 Marothi László, banul de Macîva, adresază o scrisóre către șese voievođi români («vayvodis nostris nobis dilectis»): lui Moga și Ladislaș de Bolya, lui Ștefan de Birtin, lui Ioan de Fenyupatak, lui Șerban și Ioan de Ribitze, invitându-i să se adune și să curme o cértă de hotărnicie între un Sibian și locuitorii din Baia de Criș. Tóte satele citate aci sunt în comitatul Zarandului (Transilvania nordică); în trei din ele sunt pomeniți câte un voevod, în două (Bolya și Ribitze) câte doi voievođi (Hurm. I, 2, p. 714). Ce puteau fi acești voievođi de sate, chiar câte doi într'unul, decât nisce simpli chinezî?

La 1450 episcopul din Alba Julia dăruiesce unui Nicolae, «wayvode Walachorum nostrorum de Olah Gorbo», o posesiune a capitolului, numită Olahtothfalw (satul Românilor și Slovacilor) din comitatul Clujului, obligându-l să garanteze îndeplinirea tuturor condițiunilor impuse sătenilor (villanis), din cari cea mai de căpetenie eră: să facă serviciu la cetatea Gyalow (Gilău) și să ieă parte la expedițiile militare. (2)

Voevođi români se pomenesc până pe la jumătatea secolului XVI. (3) Așa se scie că Români de la Abrud își aveau voevodul lor propriu pe la 1547 (un Iacob; cf. Kemény, Új magyar muzeum 1854, vol. II, p. 130), iar la 1548 văduva lui Gașpar Dragfi confirmă pe Thoma Hosszu de Kis Nyires «in vajvodatu possessionis Restolcz ac loco molendinari ibidem a Ioanne quondam Dragfi eidem collato» (Hurm. II, 4, p. 423 — 24). Posesiunea Restolcz se află în districtul cetății Kővár din Transilvania: voevodatul acestei posesiuni este evident tot atât cât chinezatul ei.

S'ar puté cită încă multe documente cari să confirme acest lucru, căci voievođi români se găsesc pe tótă întinderea teritoriului unguresc dintre Tisa și Carpați, de la Maramurăș până la Severin. Așa un «Ladislaus woywoda Olacorum» din comitatul Clujului e pomenit la 1370 (N. Densușianu, l. c., p. 42); în același an, într'un act emanat de la vicecomitele din Caraș, ni se spune că un «Radul vayvoda, comes de

(1) Cf. Transilvania 1872, p. 200.

(2) Hurmuzaki-Densușianu, I, 2, p. 762.

(3) J. Kemény, l. c., spune că de la 1547 încóce n'a mai găsit voievođi români în documentele ungurești.

Kuuesd» a ridicat «*propria sua potencia et temeritate*» cinci căpițe de fin (*argenas feni quod dicitur kalangia*) de pe moșia Belenus a unui «magister Petrus» (Hurm. I, 2, p. 166); comes traduce aci pe vayvoda și înseamnă jude sătesc; este un termen întrebuintat foarte des în Ungaria în această accepțiune. Un «comes» de felul acesta a fost, se vede, și «Bogdan de Muthnuk», ai cărui fii și rude sunt confirmați la 1404 în chinezatul posesiunii «Vozestya» din districtul Sebeșului, în Banat (Hurm. I, 2, p. 436). La 1410 se pomenesce de văduva unui «Ștefan, fost voevod de Dolha» în comitatul Beregh (Mihályi, l. c., p. 160); la 1411 regele Sigismund confirmă în stăpânirea a opt moșii din comitatul Maramurșului pe fiii unui Ioan, fost voevod de Dolha, «simul cum tributo consueto» (Mihályi, p. 165); la 1413 se amintesce de un Gheorghe «fost voevod în Beregh» (ibid., p. 191); la 1415 comitele de Temeș condamnă la mörte pe un «Boalya woyvoda de Krestor», în comit. Zarandului (Kemény, l. c., p. 125); la 1430 cunoscem un Ioan, voevod din Jánoswaydalfalva în Maramurș (satul e numit după dînsul; Mihályi, l. c., p. 279); la 1478 un «Rayn waywoda» în Caransebeș, care eră și vice-ban al Severinului (Hurm. II, 1, p. 248) și un «Stephan wayda» în Zarand (ibid. 249); la 1498 și 1505 un Ștefan Stoica (Stephanus Ztoyka sau Izthowyka) «judex et waywoda oppidi Karansebes» (Hurm. II, 1, p. 393, 542; cf. doc. din 1515, Hurm. II, 3, p. 231, 232 și cel din 1518, ibid., p. 292); la 1520 un «Wlad waywoda de Maysa» în Banat (Hurm. II, 3, p. 348); la 1534 un Georgius și un Nicolaus, amândoi «waywoda, wayda de Lugas» (Hurm. II, 4, p. 63); cf. Gregorius wayda, ibid., p. 59: acești trei din urmă sunt toți dintr'o familie de voievođi din Lugoș, cari au căpătat, după demnitatea de voievođi, numele de familie Wayda (Hurm. II, 4, p. 194, 226, 227 (1539); cf. ibid., p. 59, 79 (1534). Veđi și I. Boros, în ziarul Unirea din Blaj, 1897, n-rul 21 (p. 171).

Cei mai însemnați voievođi ai Românilor din Ungaria au fost însă cei din Maramurș. Pe la 1342—1343 (1) întâlnim aci pe «Bogdan, fost voevod de Maramurș», pe atunci necredincios regelui, infidelis (Mihályi, p. 17 și 19), deci om puternic prin averea și influența sa în țeră; el trăia pe la 1349 (ibid., p. 27) și pe la 1353 (ibid., p. 32) în Maramurș, când eră încă supus al regelui și stăpâniă moșii întinse în partea sud-

(1) După Hunfalvy, Ansprüche, p. 113, s'ar constată chiar la 1299 un voevod Nicolae ca graf de Ugocsa și Maramurș. Nu cunosc izvorul acestei informații. Un «Nicolaus vaivoda, comes de Ugocsa et Marmarusio» se citează la 1303 (Fejér, VIII, 1, p. 147—148); naționalitatea lui este însă nesigură. El eră nobil al regatului și mai probabil Ungur decât Român.

ostică a acestui comitat, în vecinătate cu moșiile fratelui său Iuga; acesta este Bogdan cel care pe la 1359—1360 se scolă contra regelui în Moldova și ocupă această țară pentru sine (Mihályi, p. 56), după ce regele o supusese la 1352—3 sau o «restaurase», cum dice documentul dela 1360 al lui Ludovic (Mihályi, p. 37). (1) Bogdan avea în Maramurș cel puțin o moșie mare, Cuhea, și alte opt mai mici; el putea stringe o mică oște, și veleitățile de independență a arătat de pe la 1342—1343, fără să pótă fi pedepsit de rege. Cam tot așa de puternici vor fi fost cei-lalți voievozi români din Maramurș, contimporani cu Bogdan, d. p. Iuga, fratele lui și fiul acestuia Ioan (cel dela 1349 și 1355), precum și voievozii Balk și Drag din familia lui Sas, cari retrăgându-se din Moldova, unde rămăseseră după expedițiunea de la 1352—53, în Maramurș și rămânând credincioși regelui, au fost răsplătiți de acesta, pentru luptele crâncene duse în țera Moldovei în potriua lui Bogdan și fiilor lui, cu moșiile acestora și cu alte donațiuni. Balk și Drag apar în documentele dintre 1365—1402, când unul când altul, ca «voievozi de Maramurș» sau «voievozi ai Românilor din Maramurș», având, când unul când altul, când amândoi de-odată, și demnitatea de comiți sau grafi ai comitatului; ca voievozi, ei erau șefi ai Românilor din comitat, ca comiți, ei erau funcționari ai regelui și nobili ai regatului. Atât ei, cât și urmașii lor, au ocupat, pe lângă aceasta, și alte demnități mai importante în statul maghiar, ca d. p. cea de grafi ai Săcuilor (Mihályi, l. c., p. 56, 69, 73, 87, 114, 126). Vezi N. Iorga, Sate și preoți din Ardél, p. 138.

Ca voievozi ai Românilor din Maramurș, ei erau mai mari peste chinezii români din acel ținut, cari purtau câte odată și numele de voievozi. Așa la 1345 regele Ludovic dă un *keneziat* în Zorwazou lui Erdeu *woyvoda* și unui frate al lui (Mihályi, p. 20); la 1350 fiul unui Crăciun, care pe la 1343 era voevod în Bylke (comitatul Beregh), primesc keneziatul a două sate dela regele Ludovic, care li-l dăruiesce cu nădejdea că vor impopula aceste sate; fiul de voevod, ei sunt numiți în document «kenezii et seniores» (ibid., p. 30).

Deosebirea foarte neînsemnată și nehotărîtă între chinezi și voievozi este evidentă. Totuși voevodul era ce-vă mai mult decât chinezul. În doc. din 1349 ni se spune că «*toți chinezii (omnes kenezii) țării Maramurșului* au fost convocați în acel an de Ioan, fiul lui Iuga, voevodul Românilor din Maramurș, și de un Nicolaus, însărcinatul lui Andrei comitele Săcuilor, spre a hotărâni moșiile Gyulafalva și Nyires

(1) Cf. N. Iorga, Sate și preoți din Ardél, București 1902, p. 136—37.

ale lui Gyula, fiul lui Dragoș (Dragus), un alt voevod puternic al Românilor din Maramurș și presupusul prim voevod al Moldovei.⁽¹⁾ Voievodul eră privit deci în Maramurș ca șef al întregii populațiuni românești din comitat, idee pe care o găsim și în cronica ungurască a lui Ioan de Kikülö (scrisă după 1382), care numesce pe Bogdan, întemeetorul Moldovei, «voevod al Românilor din Maramurș» (cap. 49) și lasă să se înțelégă că a fost ales de ei, cum se aleg, dice dînsul, și voievozii Românilor din Moldova («wayvodae qui per Olachos ipsius regni eliguntur»).

O definire mai de aprópe a atribuțiunilor acestor voievozii nu găsim în documente; admitînd însă analogia cu voievozii din cele-lalte comitate, e de presupus că și cei din Maramurș se alegeau din chineji și anume din familiile de chineji mai însemnate prin bogăția saŭ autoritatea lor morală⁽²⁾; că erau recunoscuți de regi ca voievozii ai Românilor, cu îndatorirea de a adună și a plăti regelui veniturile obicînuite de la populațiunea românească a ținutului, îndeplinind aci și funcțiunea de castelan, care lipsia în Maramurș. Aceste venituri și îndatoriri erau mai ales quinquagesima din oi și serviciile militare. Pentru acésta ei căpătau întâiŭ usufructul unor moși, pe cari regele li le dăruia apoi, dacă își câștigau merite militare mai însemnate, cu drept de deplină proprietate și nobilitate, transformându-i ast-fel din voievozii în adevărați nobili ai regatului și scutindu-i de orî-ce dări și de orî-ce atîrnare de slujbașii regelui, de comiți saŭ castelanî.⁽³⁾

(1) Mihályi, l. c., p. 26—27, 28—29: două doc. din 15 și 21 Sept. 1349.

(2) Cf. doc. din 1364 despre Românii din Beregh, cărora regina Elisabeta le permite să-și alégă voevod «secundum quod eciam alij Volacy in Maramorosyo et alijs partibus regni nostri residentes Hungarie potirentur libertate» (Mihályi, p. 55).

(3) Cf. Hunfalvy, die Rumänen und ihre Ansprüche, p. 107 sq.; Az Oláhok története I, p. 449 sq. În special s'a ocupat cu chestiunea voievozilor români din Ungaria contele J. Kemény, în articolul: Magyar hazánkban létező Oláhok hajdani vajdaságairól, din Új magyar muzeum 1854, vol. II, p. 119—132; a tratat însă mai mult partea negativă a cestiunii, arătând că voievozii români nu formaŭ contingent separate în armata ungară; neavînd o organizație deosebită militară, ocupația lor principală nu putea fi războiul (p. 130—132). Voievodatul eră, după dînsul, o funcțiune; nu s'a încercat însă să definéască mai de aprópe atribuțiunile lui, rezervându-și acésta pentru un alt studiŭ, care nu sciŭ dacă l'a publicat vre odată. Ceea ce afirmă cu siguranță e că Românii, împreună cu voievozii lor, erau supuși comiților din comitate: cei din Szatmár comitelui de Szatmár, cei din Hunedórá, Hașeg și Zaránd comitelui de Temeș, etc. (p. 129—130). Articolul e interesant și cuprinde un document de la Ludovic din 1368 către «comiții Balk voievodul Românilor și Drag frațele său», nereprodus în colecțiunile nóstre. — O instituție analógă cu a nóstră a fost voievodatul la Rutenii din Ungaria nordică. Un «wayvoda comitatus de Sarus», adecă

Nobilitarea lor a însemnat însă, ca și a chinezilor, pierderea lor deplină pentru poporul românesc.

Dacă încercăm acum, după ce știm cam ce au fost voievozii români de pe teritoriile ungurești în sec. XIII—XIV, să ne punem întrebarea: ce au fost ei înainte de acest timp și cum s'a născut această instituție la Români, răspunsul nu poate fi decât acesta: voievozii erau, de la cucerirea maghiară încôce, niște șefi ai chinezilor, aleși de aceștia ca să reprezinte interesele lor comune față de suveran. În epoca cea mai veche, înainte de cucerirea maghiară și în timpul stăpânirii bulgare, ei erau șefii unor confederațiuni de chineji: în vreme de pace ei hotărau neînțelegerile dintre aceștia, în vreme de război ei se puneau în fruntea lor. Atribuțiunile militare și judiciare fiind contopite pe atunci în aceeași persoană, nu numai la Români, dar și la toate celelalte popoare din jurul lor, voevodatul s'a putut naște la Români, ca și instituțiile analoge de la alte popoare, în mod cu totul independent de influențele străine.

Numele este incontestabil împrumutat de la străini și anume de la Slavi. La toate popoarele slave vojevoda înseamnă primitiv «conducător de ostași» (voji ostași, veda, voždă conduc).

La *Bulgari*, vojevoda era un «belli dux», un στρατηγός, στρατηγός, στρατοπέδαρχος; vojevodstvo traduce, în cele mai vechi texte bulgăresci, pe grecescul στρατηγία. Printre boierii țarului bulgar se citează și un μέγας στρατοπέδαρχης, ceea ce era un *mai e voevod*, un *velikyj vojevoda*. (Jireček, Geschichte der Bulgaren, p. 386).

Dacă constatăm această însemnare la Slovenii, deveniți mai târziu Bulgari, din peninsula Balcanică, cel puțin pentru sec. IX—X, ea a trebuit să existe și la Slovenii din stânga Dunării, și a existat cu siguranță și la ei, ca la toți ceilalți Slavi, din cele mai vechi timpuri, cu mult înainte de ce ei au venit în atingere cu noi. Cuvântul este comun tuturor popoarelor slave și instituțiunea trebuie să fie mai veche decât diferențierea lor, în urma emigrațiunii din patria lor primitivă, în popoarele slave de astăzi.

un voevod al Rutenilor din comitatul Sáros a constatat Kemény (l. c., p. 124, n. 2) într'un doc. de la 1359 (Fejér, IX, 3, p. 122--123); în comitatul acesta erau atunci, ca și astăzi, foarte mulți Ruși. Despre Rutenii din Maramurăș (Krajina) se știe că aveau cneji și voievozi. Un doc. din 1493 confirmă dreptul acordat lor de Hunyadi—l'aveau de sigur de mai înainte—să-și aleagă în fie care an pe voevodul lor: «quem maluerint ad officium vojvodatus de pertinentiis Krajna pro se eligere»; «more solito singulis annis, cum consensu tamen nostro, vojvodam quem maluerint pro se eligere.» L. Pič, Abstammung der Rumänen, 1880, p. 141—142.

La *Sîrbî*, vojevoda erà un «belli dux», un supus al marelui jupan, al cnezului, craiului, banului, despotului sau țarului. În timpul lui Dușan «orî-ce oștire o conducea voevodul, ca și țarul», dice zakonikul acestui țar. Voevodii sîrbesci sunt citați în documente, împreună cu cei-lalți boeri, între *nobilî*; găsim și *mari voevodî* (Daničić, Rječnik, sub v.).

La *Ruși*, vojevoda erà la început un șef de ostași și comandă, se pare, 1.000 de ómenî; i se mai dicea, cu un alt nume, *tysjackij*; se crede că voevodul său, cum îl numesc izvórele grecesci, chiliarchul, χιλίαρχος, erà și șeful unui district, din care se ridica 1.000 de ostași: semnificarea teritorială a cuvîntului derivă, probabil, din cea militară; mai târziu vojevoda este reprezentantul knjazului în cetăți și administratorul acestora, un fel de posadnik (Bestužev-Rjumin, Russkaja istorija, 1872, p. 115, 210—211).

La *Poloni*, wojewoda erà în timpurile vechi «cel ce comandă ostașii sau óstea» (który woje abo wojska wodzi, Linde); mai târziu el însemnă «palatinus», șeful unei provincii. Un voevodat, o «województwo», cuprindea în sine mai multe ținuturi, powiaty, formând ast-fel o țără întregă, o «ziemia», sub comanda unui wojewoda: așa erà voevodatul Rusiei, care cuprindea țera Lwow-ului, Przemyśl-ului, Sanok-ului Halicz-ului și Chełm-ului; așa erau voevodatele Podoliei, Cracoviei, Sandomirului, Lublinului și altele (cf. Bobrzyński, Dzieje Polski w zarysie, 1887, I, p. 357 și urm.).

Nicăiri la Slavi voevodul nu este ce erà la noi. Voevodatul n'a fost prin urmare împrumutat de Români după constituirea statelor slave, în cari, cum am vădut, caracterul voevodului erà cu totul altul decât la dinșii. Voevodatul s'a împrumutat într'o epocă cu mult mai veche, și acesta trebuie s'o punem înainte de venirea Ungurilor, între sec. VI—IX. (1) Ca și chinezatul, voevodatul este una din acele vechi instituții slave cari, împrumutate de timpuriu de Români, au primit la ei o desvoltare cu totul particulară, națională, rezultată din împrejurările osebite ale vieții lor politice. Dacă voevodii români apar în documente ce-vă mai târziu decât chinejii, cari se pomenesc la începutul sec. XII (1222—1228) (2), acesta este o pură întâmplare; ei sunt de o potrivă de vechi cu chinejii.

Dacă deci originea instituțiunii voevodatului trebuie pusă în epoca primelor relațiuni ale noastre cu Slovenii—și când dic Slovenii, înțeleg

(1) N. Densușianu, l. c., p. 45, crede greșit că «ducii sau voevodii se numiau căpeteniile soldaților romani încă în primii secolii ai erei creștine.»

(2) Miklosich, Monumenta Serbica, p. 12.

și pe cei de la drépta și pe cei de la stânga Dunărei, și pe cei din Panonia și pe cei din vechea Dacie — desvoltarea ei ulterioară a rezultat din împrejurările particulare sub cari s'a desfășurat viața politică a poporului român. Independența la început de orice putere de stat și simpli șefi de chineziat, voievozii au trebuit să se supună, în timpul stăpânirii bulgare la nordul Dunărei, țarilor bulgari; această supunere a fost însă mai mult nominală; ei au condus de sigur contingentele românești în luptele Asanestilor cu Bizantinii, și ajutorul dat Bulgarilor de dînșii le-a asigurat, de bună seamă, o independență aproape completă în pământurile lor. E probabil că din vremea acesta au început să se introducă unele obiceiuri de curte ale țarilor bulgari la voievozii români din Țera-românească.

Slăbind puterea de expansiune a imperiului bulgar și crescând în schimb aceea a regatului unguresc, acesta își întinde dominațiunea sa, iarăși mai mult nominală, încă de la 1225—1227 (1), mai ales însă între 1242—47, asupra voievozilor din Țera-românească. (2) Ast-fel găsim la 1247—1250 cele două voievodate românești din drépta și din stînga Oltului sub suzeranitatea regelui unguresc. Aceste voievodate erau destul de puternice, ca să-și pótă asigura neatîrnarea de hospitalieri, noii stăpâni trimiși în țera lor de regele Ungariei.

Dar Ungaria trece, între anii 1250—90, printr'o epocă de mare slăbiciune în afară și de anarhie în lăuntru. (3) În această epocă, în care pericolul din afară eră înlăturat pentru Românii, se întîmplă, prin împrejurări ce nu ni sunt cunoscute, dar pe cari le putem presupune, unificarea celor două voievodate și a chineziatelor ce existau în ele într'un singur voevodat, care de pe atunci încă a trebuit să se numească, în lăuntru țerii, *marele voevodat al Țerii-românești*.

E foarte natural să presupunem că voevodul Lytwoy (Lython) de la 1272, același cu cel din 1247—1250, mai puternic și mai dibaci decît vecinul său din ost, a reușit să cucerească cu puterea sa să supună, printr'un pact de bunăvoie, pe acesta, și să se proclame mare voevod al Românilor din Țera-românească. Acestea s'au petrecut pe la începutul domniei lui Ladislaș al IV, c. 1272—1278. (4) Acest înțeles îl au spusese

(1) N. Iorga, Studii și documente cu privire la istoria Românilor, București 1901, I-II, p. XI.

(2) Titlul de regi ai Cumaniei îl pórta regii ungurești de pe la 1233.

(3) Răsbóiele externe nenorocite ale lui Bela IV și luptele interne între el și fiii lui; anarhia din timpul lui Ștefan V (1270—1272) și Ladislaș IV (1272—1290), care a continuat și sub Andreiș IV (1290—1301).

(4) Unificarea voevodatelor o pune și d-l Onciul cam în același timp, adecă «după Seneslaș». Convorbiri Literare, XXXVI, p. 43—44.

documentului de la 1285, că Lytwoy împreună cu frații săi, dintre cari cel mai ager a fost Barbat, s'a sculat, pe la începutul domniei lui Ladislau IV, în potruva regatului, a cucerit pentru sine o parte din aceasta, situată dincolo de munți («ultra alpes») și a refuzat regelui veniturile ce i se cuveniau dintr'însa (Hurm. I, 1, p. 456 sq.).

Partea de țără «ultra alpes» este «transalpina» de mai târziu, sunt «partes transalpinae» de la 1331, e «terra transalpina» de la 1332; acesta este Țăra-românească, la început numai cea de la răsărit de Olt, apoi țera întregă. În documentele ungurești de la 1324 și 1327 Basarab este numit simplu «vayvoda transalpinus», el se numia însă, de bună seamă, ca și urmașul său de la 1359, «mare voevod al Țării-românești». Cf. titlul lui Alexandru Basarab din actele patriarhatului Constantinopolitan «mare voevod și domn al întregii Ungrovlahii», sau titlul lui Vladislav Basarab de la c. 1365: «voevodul Vladislav, domn al întregii Ungro-Vlahii».

În timpul când se consolidă ast-fel marele voevodat al Țării-românești, Moldova se află sub dominația Tătarilor și cnejii români trăiau, izolați unul de altul sau în forțe slabă legătură, sub jugul acestora. O încheiere a teritoriilor lor sub un singur domn național n'a fost cu putință decât în urma marilor expedițiuni întreprinse de regi Ungariei la 1324 și 1352—53 dincoace de munți, expedițiuni la cari au luat parte și voievozii români din Maramureș, ca vasali credincioși ai regelui, și cari au avut de efect curățirea, de o cam dată până la Siret, a țării de Tătari și pregătirea terenului pentru unificarea cneziatei românești într'o singură domnie. Această domnie s'a numit «voevodat», de ore-ce unificatorii erau voievozi din Maramureș și de ore-ce frații lor din Țăra românească se constituiseră, înaintea lor, tot într'un voevodat.

Cu emanciparea de sub suzeranitatea ungurească a voievozilor din Țăra-românească și cu eșirea lui Bogdan din Maramureș și cucerirea țării Moldovei, voevodatul intră la Români într'o nouă fasă. Voievozii devin stăpâni neatârnați peste teritorii întinse, peste cneziate multe, pote și peste confederațiuni de cneziate, cari par a fi existat mai ales în Moldova. În această nouă fasă ei ieau, conform nouelor puteri, titlul de *domni*: «*gospodar*» sau «*gospodin*», arătând prin acest nou titlu un nou fapt: faptul stăpânirii absolute a țărilor, al dominiului său imperiului, ca să întrebuițez un termen din organizația feudală a apusului (*dominium*, *imperium*). Titlul vechiu ei îl păstrară — era prea vechiu ca să-l schimbe cu un altul sau să-l părăsască — și se numesc de aci înainte «*voievozi și domni*»: vojevoda i gospodin, vojevoda i gos-

podare. (1) Voevođii recunosc, ce-i drept, și dincóce de munți suzeranitatea regilor Ungariei, unii expres prin documente, alții tacit, și sunt considerați tot timpul de aceștia ca vasali; ei au însă, în țările lor, puterea deplină asupra teritoriului și supușilor, ceea ce n'aveau în Ungaria. Titlul de *autocrat* «samodržavnyj», care se găsește și în Țera-românească și în Moldova, mai ales la început (d. p. la Mircea și Roman) este o imitație, pătrunsă mai întâiu în Țera-românească, a titlului bulgăresc samodržecъ, grec. αυτοκράτωρ (царь и самодержецъ în doc. din sec. XIII—XIV ale lui Ioan Asen II, Const. Asen, Ioan Alexandru, Ioan Sracimir și Ioan Sișman). Voevođii Țării-românești, vorbind despre sine, își dic acum «domnia mea», gospodъstvo mi, imitând pe țarii bulgari, cari își diceau «împărăția mea», (carъstvo mi), după bizant. ἡ βασιλεία μου; cf. serb. kraljevъstvo mi, crăia mea; cei din Moldova întrebuintează pronumele «ноѣ», «my», ung. și apusanul «nos».

Odată cu titlul de «domn» ei își însușesc și formula teocratică «*din mila lui Dumnezeu*» (milostija božijeja), pe care o cunoscău din titlul regilor Ungariei și ai Poloniei (dei gratia), din titlul enejilor ruși din Galiția și Volynia (la cari apare la începutul sec. XIV) și din titlul marilor eneji litvani începând cu Gedymin și Olgierd. În Țera-românească, în doc. cele mai vechi, d. p. în al lui Vladislav Basarab, se află, pe lângă formula acésta, și formula bulgărească «*cel în Christos Dumnezeu credinciosul*», iže въ Christa boga blagověrnyj, bizant. ἐν Χριστῷ θεῷ πιστός. Venelin, Vlachobolgarskija gramaty, p. 9; facsimilat la Hasdeu, Negru-Vodă. Cf. doc. lui Mircea din 1387, Arch. ist. III, p. 191.

Titlul de *principe*, князь, care se dă lui Mateiu Basarab în nisece tipărituri de la 1642 și 1648, este o simplă reminiscență literară, ca și «țările dacice» sau «bisericele tracice» din acele cărți. Stăpânitorii țărilor noastre s'au numit tot-deauna, conform vechei tradițiuni, *voevodji și domni*.

Atribuțiunile puterii lor și cestiunile ce se légă de acésta vor formă obiectul unui alt studiu; din acesta se va vedé că ele decurg din modul cum s'au întemeiat voevodatele și din relațiunile lor cu puterile vecine. Aceste atribuțiuni n'au suferit aprópe nici o schimbare, de la începutul voevodatelor și până la regulamentul organic, care a pus întâiași dată bazele regimului nostru parlamentar.

(1) Cf. pentru Moldova doc. lui Iuga dela 1374, Hasdeu, Ist. Crit. p. 89, și moneda lui Bogdan, în D. Sturdza, Münzen und Medaillen, sau în Hasdeu, Magnum Etymologicum, art. Ban.

Moratorium. Comunicațiune de V. A. Urechia	—,20
Autografele lui Varlaam Mitropolitul. Comunicațiune de V. A. Urechia. (Cu stampă heliografică.)	—,50
Istoria evenimentelor din Orient, cu referință la Principatele Moldova și Valachia, din anii 1769—1774, scrisă de biv Vel Stoln. Dumitrache și editată după copia lui Nicolae Piteșteanul din anul 1782, de V. A. Urechia	1,50
Indice alfabetic al volumelor XI (seria I) și I—X (Seria II) din Anale, pentru 1878—1888.	2.—
Tom. XI. — Desbaterile Academiei în 1888—89	3.—
» XI. — Memoriile Secțiunii Istorice	2.—
Câte-vă manuscrise slavo-române din Biblioteca Imperială de la Viena, de Ioan Bogdan	—,50
Cinci documente istorice slavo-române din Arhiva Curții Imperiale de la Viena, de Ioan Bogdan	1.—
Diploma Bărlădenă din 1131 și Principatul Bărladului. — O încercare de critică diplomatică slavo-română, de Ioan Bogdan	—,60
Biserica din cetatea Némțu și documente relative la Vasile Lupu și Dómna Ruxandra, de V. A. Urechia.	3.—
» XII. — Desbaterile Academiei în 1889—90	3.—
» XII. — Memoriile Secțiunii Istorice	12.—
Biserica ortodoxă în luptă cu Protestantismul, în special cu Calvinismul în vécul XVII-lea, și cele două sinóde din Moldova contra Calvinilor, de Episcopul Melchisedec	1,20
Memoriu asupra periódei din Istoria Românilor de la 1774—1786, însoțit de documente cu totul inedite, de V. A. Urechia	11.—
» XIII. — Desbaterile Academiei în 1890—91	4.—
» XIV. — Desbaterile Academiei în 1891—92	2,50
» XV. — Desbaterile Academiei în 1892—93	4,50
» XV. — Memoriile Secțiunii Istorice	8.—
Documente inedite din domnia lui Alexandru Constantin Moruzi, 1793—1796. Memoriu de V. A. Urechia	8.—
» XVI. — Desbaterile Academiei în 1893—94	4,50
» XVI. — Memoriile Secțiunii Istorice	3,50
Codex Bandinus. Memoriu asupra scrierii lui Bandinus de la 1646, urmat de text, însoțit de acte și documente, de V. A. Urechia.	3,50
» XVII. — Desbaterile Academiei în 1894—95	7.—
» XVII. — Memoriile Secțiunii Istorice	2.—
Sofia Paleolog, nepóta Împăratului Constantin XII Paleolog, și Domnița Olena, fiica Domnului Moldovei Ștefan-cel-Mare, 1472—1509, de A. Papadopol-Calimach	1,60
Vilegiatura și reședințele de vară la Romani, de I. Kalinderu	—,50
Un nou document de la Constantin Cantemir Vodă, Iași, anul 7197 (1689). Comunicațiune de V. A. Urechia	—,20
» XVIII. — Desbaterile Academiei în 1895—96	5.—
» XVIII. — Memoriile Secțiunii Istorice	1,50
Contribuțiuni la istoria Munteniei din a doua jumătate a secolului XVI-lea, de N. Iorga	1.—
Cestiunea Arilor, de Gr. C. Buțureanu.	—,25
Un episod din istoria tipografiei în România, de A. Papadopol-Calimach	—,20
» XIX. — Desbaterile Academiei în 1896—97	4,50
» XIX. — Memoriile Secțiunii Istorice	3.—
Domnia lui Ioan Caragea. — Biserica română, de V. A. Urechia.	1,60
August și literații, de I. Kalinderu	—,35
Pretenđenți domnesci în secolul al XVI-lea, de N. Iorga	1.—
» XX. — Desbaterile Academiei în 1897—98	4,50
Indice alfabetic al volumelor XI—XX, din Anale, pentru 1888—1898	2.—
Tom. XX — Memoriile Secțiunii Istorice	5.—
Domnia lui Ioan Caragea, 1812—1818. — Biserica. — Școalele. — Cultura publică, de V. A. Urechia	1,20
Primul proiect de Constituțiune a Moldovei din 1822, de A. D. Xenopol	—,60
Bucureștii până la 1500, de G. I. Ionescu-Gion.	—,30
Manuscrise din bibliotecă străine relative la Istoria Românilor (Întâiul memoriu). De N. Iorga.	—,60

Analele Academiei Române.

L. B.

Literații oposanți sub Cesari, de <i>Ioan Kalinderu</i>	—,30
Justiția sub Ioan Caragea, de <i>V. A. Urechiă</i>	1,60
Documente nouă, în mare parte românesce, relative la Petru Șchiopul și Michaiu-Vitezul, de <i>N. Iorga</i>	1.—
Tom. XXI.— Desbaterile Academiei în 1898—99.	5.—
• XXI.— <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	6.—
Manuscripte din bibliotecă străine relative la istoria Românilor (Al doilea memoriu). De <i>N. Iorga</i>	1.—
Socotelile Brașovului și scrisori românesce către Sfat în secolul al XVII-lea, de <i>N. Iorga</i>	1,60
Socotelile Sibiiului, de <i>N. Iorga</i>	—,30
Cronicele muntene. Întăiul memoriu. Cronicele din secolul al XVII-lea, de <i>N. Iorga</i>	1,60
Expunere pe scurt a principiilor fundamentale ale istoriei, de <i>A. D. Xenopol</i>	—,15
Edilitatea sub domnia lui Caragea, de <i>V. A. Urechiă</i>	1,60
• XXII.— Desbaterile Academiei în 1899—1900.	6.—
• XXII.— <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	3.—
Românii și Maghiarii înaintea istoriei, de <i>A. D. Xenopol</i>	—,25
Portretul lui Miron Costin, de <i>S. Fl. Marian</i>	—,50
Portul barbei și părului la Romani, de <i>Ioan Kalinderu</i>	—,50
Dece Maiu. — Cuvîntare, de <i>D. A. Sturdza</i>	—,60
Din domnia lui Ioan Caragea, 1812—1818, de <i>V. A. Urechiă</i>	1,60
• XXIII.— Desbaterile Academiei în 1900—1901	5.—
• XXIII.— <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	4.—
Atanasie Comnen Ipsilant, de <i>C. Erbiceanu</i>	—,20
Societatea sub I. G. Caragea, de <i>V. A. Urechiă</i>	1,60
Ioan Circa de Gambutz, ca episcop al Marmăției Dositeiu Circa, 1660—1730, de <i>Ioan Pușcariu</i>	—,20
Din domnia lui Alexandru Calimach, de <i>V. A. Urechiă</i>	1,60
Portul perucilor și bărbierii la Romani, de <i>Ioan Kalinderu</i>	—,20
Originea Câmpulungână a lui Gavril, Mitropolitul Kievului, de <i>T. V. Stefanelli</i>	—,20
• XXIV.— Desbaterile Academiei în 1901—1902	6.—
• XXIV.— <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i> (Sub presă.)	
Două acte oficiale necunoscute de pe timpul Împăratului Bizantin Isaac II Angel privitoare la Români din Peninsula Balcanică spre finele secolului XII, de <i>C. Erbiceanu</i>	—,40
Teoria probei (în știința modernă), de <i>Petre Popescu</i>	—,50
Priviri istorice și literare asupra epocii fanariotice, de <i>C. Erbiceanu</i>	—,40
Din luptele pentru nēm: Răsturnarea lui Vasile Lupu. Studiū istoric, de <i>I. Tanoviceanu</i>	—,30
«China supusă» manuscript grecesc cu acest titlu. Descriere și extracte, de <i>C. Erbiceanu</i>	—,20
Luteranismul, calvinismul și introducerea limbii române în bisericile din Ardél, de <i>Dr. At. Marienescu</i>	—,30